

ВЫТВОРНЫЯ З КАМПАНЕНТАМ НАРКА- Ё СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Юшкевіч В.С.

*ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і
літаратуры НАН Беларусі”*

У ХХІ ст. адным з важнейшых працэсаў у развіцці беларускай мовы з’яўляецца інтэрнацыяналізацыя, якая назіраецца не толькі на лексічным, але і на словаўтваральным узроўні. Менавіта з гэтай тэндэнцыяй звязана ўзнікненне вялікай колькасці матываваных лексічных адзінак, якія ўтрымліваюць у сваім складзе словаўтваральныя фарманты іншамовнага паходжання. У такой сітуацыі асаблівую актуальнасць набывае праблема афіксаідаў (марфем пераходнага тыпу), чый колькасны склад можа істотна павялічыцца за кошт запозычанняў. Нагадаем, што “афіксід – кампанент складанага або складанаскарачанага слова, які паўтараецца з адным і тым жа значэннем у складзе шэрага слоў і набліжаецца па сваіх словаўтваральных функцыях да афікса – суфікса (для апошніх кампанентаў складання) або прэфікса (для першых кампанентаў)” [2].

А.А. Лукашанец заўважае, што “асаблівасцю сучасных працэсаў інтэрнацыяналізацыі ў беларускай мове з’яўляецца тое, што яе слоўнікавы склад папаўняецца не толькі за кошт сродкаў сучасных еўрапейскіх моў (напрыклад, англійскай і нямецкай), але і за кошт лексічных інавацый, якія маюць у сваёй структуры элементы класічных моў (грэчаскай і лацінскай)” [3, с. 294]. Пры гэтым даследчык адзначае наступнае: “Лексічныя інавацыі з элементамі грэчаскага паходжання *кіна-, мікра-, нарка-, псеўда-, тэле-, фота-*,

эка- ў пераважнай большасці з’яўляюцца ўласнабеларускімі ўтварэннямі, а самі гэтыя элементы фактычна набываюць статус прэфіксаідаў” [3, с. 299].

Укладальнікі “Слоўніка новых слоў беларускай мовы” падкрэсліваюць наступнае: “Актыўна ўтвараюцца назоўнікі-кампазіты з першымі часткамі **аква-**, **арт-**, **аўды-**, **відэа-**, **вэб-**, **кіна-**, **нарка-**, **тэле-** і інш.” [5, с. 6].

Мэта дадзенага артыкула – разгледзець вытворныя з першым структурным кампанентам *нарка-*, даць ім лексіка-семантычную, граматычную і словаўтваральную характарыстыку.

Слоўнікавы склад беларускай мовы актыўна папаўняецца неалагізмамі з элементам *нарка-* на працягу апошніх 40 гадоў, пра што сведчаць дадзеныя лексікаграфічных крыніц. Так, у “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (1979 г.) і “Слоўніку іншамовных слоў” (1999 г.) адсутнічаюць асобныя артыкулы, прысвечаныя гэтаму кампаненту, і апісваюцца толькі некаторыя вытворныя з ім. У той час як у “Слоўніку новых слоў беларускай мовы” (2009 г.) элемент *нарка-* разглядаецца ў асобным артыкуле як першая частка складаных слоў са значэннем ‘які адносіцца да наркотыкаў, наркаманіі; наркатычны’ [5, с. 236]. Акрамя таго, у гэтым выданні апісваецца 19 лексічных адзінак: *наркабанда*, *наркабарон*, *наркабізнес*, *наркабізнесмен*, *наркагандаль*, *наркагандляр*, *наркадзялок*, *наркадолары*, *нарказалежнасць*, *наркадылер*, *наркакантроль*, *наркакур’ер*, *наркамафія*, *наркарублі*, *наркарынак*, *наркаспажыванне*, *наркаспажывец*, *наркасродкі*, *наркатрафік* (маюцца на ўвазе толькі словы, утвораныя пры дапамозе элемента *нарка-* ад адпаведных асноў,

у некаторых з прыведзеных прыкладаў мае месца множная матывацыя). Кампанент *нарка-* ўжываецца ў прэпазіцыі, звязаны. Ён фармальна і семантычна ўзыходзіць да грэчаскага назоўніка *narkē* ‘здранцвенне, аняменне’. Звернемся непасрэдна да аналізу вытворных.

Усяго намі выяўлена 22 лексічныя адзінкі. Сярод іх вылучаюцца наступныя лексіка-семантычныя групы.

1. Назоўнікі з агульным значэннем ‘асоба, чыя дзейнасць звязана з наркотыкамі’: *наркабарон, наркабізнесмен, наркагандляр, наркадзялок, наркадылер, наркакур’ер*. Напрыклад: *наркагандляр* ‘той, хто займаецца распаўсюджваннем, гандлем наркотыкамі’ [5, с. 236]; *наркадылер* ‘дзялок, які займаецца, як правіла, оптавым распаўсюджваннем, збытам наркотыкаў’ [5, с. 237]; *наркакур’ер* ‘той, хто займаецца за пэўную плату правозам на тэрыторыю іншай дзяржавы (рэгіёна) наркотыкаў’ [5, с. 237].

2. Назоўнікі з агульным значэннем ‘злачынная дзейнасць, звязаная з вырабам і збытам наркотыкаў’: *наркабізнес, наркагандаль*. Напрыклад: *наркабізнес* ‘арганізаваная злачынная дзейнасць па вырабу і збыту наркотыкаў’ [5, с. 237].

3. Назоўнікі з агульным значэннем ‘злачынная групоўка, дзейнасць якой звязана з вырабам і збытам наркотыкаў’: *наркабанда, наркамафія*. Напрыклад: *наркабанда* ‘злачынная групоўка, якая займаецца вытворчасцю і гандлем наркотыкаў’ [5, с. 237].

4. Назоўнікі з агульным значэннем ‘хваравітая цяга да наркотыкаў’: *наркаманія, нарказалежнасць*. Напрыклад: *наркаманія* ‘захворванне, якое суправаджаецца моцнай, хваравітай цягай да наркотыкаў’ [4, с. 299].

5. Назоўнікі з агульным значэннем ‘асоба, якая мае хваравітую цягу да наркатыкаў’: *наркаман, наркаспажывец*. Напрыклад: *наркаман* ‘чалавек, які мае моцную, хваравітую цягу да наркатыкаў’ [4, с. 299].

6. Назоўнікі з агульным значэннем ‘грашовыя сродкі, атрыманыя ў выніку вырабу і збыту наркатыкаў’: *наркадолары, наркарублі*. Напрыклад: *наркадолары* ‘грошы (у доларах), атрыманыя злачынным шляхам у выніку вырабу і збыту наркатыкаў’ [5, с. 237].

Па-за межамі класіфікацыі засталася 6 лексем: *наркакнтроль* ‘кантроль за абаротам наркатычных сродкаў; дзяржаўныя органы, якія займаюцца прадухіленнем нелегальнага абароту наркатычных сродкаў’ [5, с. 237]; *наркалогія* ‘раздзел медыцыны, які займаецца вывучэннем хвароб, выкліканых наркаманіяй, і лячэннем наркаманаў’ [4, с. 299]; *наркаспажыванне* ‘спажыванне, выкарыстанне наркатычных сродкаў’ [5, с. 237]; *наркасродкі* ‘наркатычныя сродкі’ [5, с. 237]; *наркатрафік* ‘тайны шлях незаконнай рэгулярнай транспарціроўкі буйных партый наркатыкаў’ [5, с. 237]; *наркарынак* ‘нелегальная сфера абарачэння наркатычных сродкаў’ [5, с. 237].

Наяўнасць змешаных утварэнняў: *наркарублі, наркаспажыванне, наркасродкі, наркагандаль, нарказалежнасць* і інш.

Гэта прадуктыўны словаўтваральны тып. Аналіз фактычнага матэрыялу дае падставы сцвярджаць, што ў сучаснай беларускай мове не зафіксаваны вытворныя, у якіх кампанент *нарка-* захоўвае значэнне грэчаскага назоўніка *narkē* ‘здранцвенне, аняменне’, што сведчыць пра абстрагаванне першага структурнага элемента і дазваляе разглядаць яго як прэфіксойд, які мае наступныя значэнні. 1. Які

адносіцца да наркотыкаў: а) які з’яўляецца наркотыкам (*наркасродкі*); б) звязаны з вырабам і распаўсюджваннем наркотыкаў (*наркабізнес*); в) звязаны з ужываннем наркотыкаў (*нарказалежнасць*); г) звязаны з прадухіленнем абароту наркотыкаў (*наркакантроль*). 2. Які адносіцца да наркаманаў: а) звязаны з лячэннем наркаманаў (*наркалогія*).

Такім чынам, праведзенае даследаванне паказала, што кампаненты грэчаскага паходжання ўзбагачаюць сістэму словаўтваральных спосабаў і сродкаў сучаснай беларускай мовы, садзейнічаюць яе ўдасканаленню і развіццю, пра што сведчыць вялікая колькасць гібрыдных утварэнняў.

ЛІТАРАТУРА

1. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск : БелЭн, 1999. – 2 т.
2. Лопатин, В. В. Аффиксоид / В. В. Лопатин // Русский язык : энцикл. / под. ред. Ю. Н. Караулова. – М. : Больш. Рос. энцикл., 2003. – С. 43.
3. Лукашанец, А. А. Проблемы сучаснага беларускага словаўтварэння / А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 315 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / Акад. навук БелССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : Беларус. сав. энцикл., 1977–1984. – Т. 3 : Л–П, 1979.

5. Уласевіч, В. І. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. – Мінск : ТетраСистемс, 2009. – 448 с.